

Символіка фітонімів у китайській і турецькій картинах світу

А. С. Шаповал

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: skarlet77777@gmail.com

Paper received 02.11.19; Accepted for publication 16.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-211VII62-11>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню фітонімів, що є специфічними для китайської і турецької картин світу. Під час аналізу було встановлено, що кожен фітонім має свою символічну семантику. Опираючись на дослідження символіки фітонімів, виявлено лінгвокультурологічні концепти властиві китайській і турецькій картинах світу.

Ключові слова: мовна картина світу, фітоніми, концепт, символ.

Вступ. Питання взаємодії мови, культури і мислення посідають одне із центральних місць у дослідженнях провідних лінгвістів, культурологів і філософів світу. Ідея взаємозв'язку пізнання і мови, мови і культури зародилася давно, але на початку 70-х років ХХ століття почалося цілеспрямоване ґрунтовне дослідження, що пов'язане з появою нових галузей наукового знання – лінгвокультурології, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики тощо. Актуальність роботи зумовлена посиленням інтересу сучасної лінгвістики до когнітивного аспекту дослідження мови, до з'ясування, яким чином мова інтерпретує світ, реалізуючи ментальні особливості нації та систему її цінностей. Відповідно до цього важливим і необхідним є дослідження мовної картини світу крізь призму вивчення національної специфіки символіки фітонімів.

Стислий огляд публікацій за темою. Поняття картини світу будується на основі уявлень особистості щодо оточуючого світу, тобто якщо світ – це людина і її оточення у взаємодії, то картина світу – результат переробки інформації про людину та її оточення. Стосовно самого терміна «картина світу», то вперше зазначене словосполучення вжив фізик В. Герц, маючи на увазі сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що служать для виведення логічних суджень відносно поведінки цих об'єктів [3, с.12]. Мовознавчим аспектом цього поняття займалися: Л. Вайсгербер, В.Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Уорф. Більш розгорнуто проблему картини світу та її мовне вираження вивчали: Ю. Апресян, Г. Брутян, Ю. Караулов, В. Морковкін, Ж. Соколовська, Н.Сукаленко, О.Кубрякова, О. Потебня, М. Кочерган.

Дослідженням фрагментів національних картин світу, використовуючи символічні конотації фітонімів, займалися Л.І. Белехова, Т.В. Зайковська, М.М. Маковський. Ряд учених розглядає етимологію фітонімів на предмет метафоричного світобачення (Л.М. Дяченко, В.В. Жайворонок). У деяких етнографічних джерелах символічні значення фітонімів розглядаються в контексті символіки рослин (М.Ф. Золотницький, С.П. Красіков).

Метою праці є аналіз фітонімів у китайській і турецькій картинах світу та визначення їх лінгвокультурознавчих концептів.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити фітоніми, що є визначальними для китайської і турецької картин світу;

- визначити їх символічну семантику та співвіднести з лінгвокультурознавчими концептами;

- здійснити порівняльний концептуальний аналіз картин світу, що досліджуються.

Матеріалом дослідження стали романи Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана», загальним об'ємом 958 сторінок.

Результати та їх обговорення. Фітоніми становлять своєрідну тематичну групу спеціальної лексики, яка стала в останні десятиліття об'єктом пильної уваги лінгвістів, що свідчить про те, що коло питань, пов'язаних із назвами рослин, може й повинно значно розширитися [5, с.31].

Рослинні символи виникли з найдавніших міфологічних уявлень про світобудову й виражають загальнолюдські та національні концепти. Етнореалії світу флори в поетичній мовній картині світу виступають як символи природних реалій з високим етнокультурним потенціалом [6, с.14].

Китайська традиційна культура є однією з найбільш образних і символічних у світі. Китай переважно розташовується в помірному кліматичному поясі, також захоплюючи невелику частину помірньо-холодного поясу, субтропіків і тропіків. Складний рельєф країни і різноманітність природно-кліматичних умов зумовлює виняткове багатство флори. Рослинний світ Китаю яскравий і по-своєму неповторний. Китай подарував світу гарденії, камелії, піони.

Китай називають «Країною квітів» [1]. Різноманіття видів і сортів стало невичерпним джерелом натхнення для творців у різних галузях. У Китаї квітова символіка є невід'ємною частиною найрізноманітніших сторін життя людини. У літературі, живописі, декоративно-прикладному мистецтві і навіть в архітектурі – квітова символіка активно використовується всюди. Образи квітів – невід'ємна частина поезії, прози та фольклору Китаю. Улюблені образи китайської художньої літератури – припорошена снігом квітуча слива, персикові дерева, з яких падають пелюстки, жовта хризантема і багато інших. Квітам присвячені цілі серії картин. Вони складають орнамент тканин, килимів, служать прикрасою виробів з фарфору. Варто наголосити, що китайське слово «хуа» - «квітка» - також перекладається і як «колір» і «живопис» [1].

У китайській культурі кожна квітка має своє особливе значення. У китайському стереотипному мисленні одні квіти втілюють жіноче начало «їнь», як, наприклад, хризантема, а інші – чоловіче начало «янь», як піон. Показові приклади символіки фітоні-

мів простежуються у романі Перл Бак «Імператриця». Квітка сливи (мейхуа) символізує незламність, стійкість, гордість [1]: «Is it strange that plum blossoms and chrysanthemums are upon the same page?» [10, с.25].

Бамбук – у всі часи шанована рослина, поширена в мистецтві, поезії і літературі китайської нації і має значення довголіття, міцності і витривалості. Бамбук залишається зеленим упродовж усього року [2, с.4]. Китайці вважають, що він має містичну силу, і, повісивши його вдома, ви будете надійно захищені від впливу злих духів: «The Empress then bade them summon a eunuch who was to fetch a long bamboo...» [10, с.316].

У Китаї дерево кипариса символізувало нескінченність існування людської душі [8]: «When rain fell she paced back and forth to gaze over the misted waters and the dripping cypress trees» [10, с.279].

Сосна – символ довгого життя, безсмертя [1]: «In the silence they walked toward the lake and crossed the marble bridge..., the terraced gardens and the clustering pine trees» [10, с.323].

Хризантема символізує довголіття, витримку. Це символ піднесеної самотності [1]: «The sun poured down into the palace courtyards and shone upon the thousands of chrysanthemums in the late bloom» [9, с.303].

Персик – плід безсмертя і довголіття: «Upon this tray stood the image of a hugh peach, gold on one side, red on the other. A peach? It was the symbol of long life» [10, с.118].

Гліцинія – символ жіночої краси, зцілення і захисту [2, с.17]. Ця рослина асоціюється з красою і породжує місячну енергію «інь»: «In the fourth moon month the wisteria blooms» [10, с.279].

Лілії в китайській традиції символізують чистоту і невинність [2, с.17]: «Before her lay the golden moonlit landscape, she smelled the fragrance of night-blooming lilies...» [10, с.118].

Білосніжна гарденія – символ жіночої грації та витонченості [2, с.3]: «This morning when her woman opened the door for Tzu His to pass, Lady Mei stood there already, somewhat pale from rising so early, but fresh as a white gardenia flower» [10, с.73].

Лотос – символ творчості, гармонії, чистоти [1]: «A summer warmth had returned that day and now a southern wind wafted the fragrance of the late lotus flowers from the lake where they closed slowly for the night» [10, с.317].

Піон – квітка імператорів, символізує благополуччя та процвітання, високо цінується в Китаї і справедливо називається «королем квітів». Він також відомий як квітка багатства і почестей, що символізує елемент «ян», весну, любов і прихильність [1]: «In the largest of her main courtyards she had commanded a hill to be raised and then terraced with peony beds» [10, с.242].

Квітка орхідеї в китайській культурі служить утіленням гармонії. Із нею асоціюються вишуканість, краса, жіноча чарівливість. Ці квіти символізують і духовну досконалість, моральну красу людини [1]: «She looked over all her robes, choosing this one and then that, until she selected at last a satin of a delicate orchid purple, lined with great fur» [10, с.86].

Квітка гранату символізує численне потомство, а також честь, славу і успіх [1]: «She wore a new robe of imperial-yellow satin embroidered in small flowers of pomegranate red, and on her head a headdress of black satin beaded with pearls» [10, с.60].

Жасмин у Китаї асоціюється з гармонією і процвітанням [1]: «... her robes of crimson satin sewn with gilt dragons falling to her feet and her headdress set with fresh white jasmine flowers so that about her clung their matchless scent, and saw him as an enemy» [10, с.287].

Хурма знаменує радість і благополуччя [1]: «She moved as far from the door as she could, and she sat down a porcelain garden seat, under a clump of date trees at the far end of the courtyard» [10, с.33].

У Китаї яблуко є символом світу, а його квітки – символом краси [2, с.133]: «Along the lake she buildt a marble-pillared corridor, a mile long, and here, too, she walked, to gaze upon a peony mountain, crabapple trees...» [10, с.297].

Олеандр – символ уваги, застереження [2, с.4]: «Along the lake she buildt a marble-pillared corridor, a mile long, and here, too, she walked, to gaze upon a peony mountain, crabapple trees and oleanders...» [10, с.297].

Окрім усієї різноманітності значень, певні квіти асоціюються з тією чи іншою порою року. Квітка весни – піон, літа – лотос, осені – хризантема, зими – мейхуа.

Відповідно до кількісного розподілу рослинної лексики, можна виділити важливість таких концептів у китайській лінгвокультурі: витривалість, стійкість, довголіття – 52,32%, творчість, гармонія – 13,96, численне потомство – 8,14%, благополуччя – 6,98%, краса, грація – 5,8 %, захист – 4,65%, чистота – 3,49%, обережність – 2,33%, старість, втрати – 2,33%.

Під час семантичного аналізу фітонімів у романі Павла Загребельного «Роксолана» було виділено цілий ряд рослинних символів, які є вагомими для сприйняття турецької картини світу. Тюльпан — королівська квітка. Навіть був особливий османський тюльпан — червона квітка з загостреними пелюстками, який можна було побачити лише у Стамбулі [9]. А період найвищого розквіту Османської імперії називали «епохою тюльпанів» — настільки популярні були ці квіти. Орнаменти з їх зображенням прикрашали одяг, зброю, стіни мечетей, килими, посуд. До речі, у Туреччині існує легенда, що на дні тюльпана заховане щастя. Саме тому турки так бережуть цю квітку. Також вони вважають, що в тюльпан, як і в красиву жінку, побачивши один раз, закохуєшся назавжди: «Привіт тому, хто здійснює ранковий вітерець; молитва до того, хто дарує солодкість устам закоханих; хвала тому, хто сповнює жаром голос улюблених; поважання тому, хто палить, мов слова пристрасті; безмежна вірність тому, хто осяяний пречистою світлістю, як лиця й глави вознесених; тому, хто є гіацинтом в образі тюльпана, напахнений ароматом вірності» [4, с.258].

Гіацинт – символ відродження, радості, ніжності [9]: «Бо й квіти провінція теж зобов'язана була постачати для султанських і візирських палаців: п'ятдесят тисяч голубих гіацинтів з Мараги, півмільйона гіацинтів з Азаха, чотириста кантар троянд червоних і триста кантар особливих з Едірне» [4, с.288].

Помаранчеве дерево – символ щасливого життя і довголіття [9]: «Нещасні молоді жінки цілими днями блукали в садах, схованих від усього світу, і рухи їхні, мов у божевільних, були якісь несправжні, навмисні й непотрібні: то юрмилися вони слухняно довкола розквітлого помаранчевого дерева, то ставав хтось навколійки посеред густої чужої трави й сором'язливо прихилився до неї щокою, то ранила котрась руку об колійки троянд, і крапельки крові зрошували біле ніжне тіло» [4, с.152].

Кипарис у Туреччині є уособлення всесвіту і його вічних істин [9]: «Вітер із сліпою жорстокістю шарпає високі свічки зелених кипарисів, і вони загрозливо розгойдуються — от-от зламаються й упадуть» [4, с.211].

Фігове дерево (інжир) – символ шлюбу, плодovitості, достатку [7, с.342]. Інколи можна зустріти номінації «тутове дерево» або «райське дерево». «Довкола города — тутові плантації, сади, в городі безліч медресе, а в них тисячі софта» [4, с.462].

Юдине дерево вважалося символом весняного Стамбулу. У дні цвітіння дерева проводилися свята [7, с.234]: «Чорна тужлива зелень кипарисів, пекуча кропива в глибоких ровах, темна заслона моря в проломах і пощербинах старих мурів, яскраво-рожеві квіти юдиного дерева, спокійна громада Семибаштового замку, де їх ждали зовсім не там, куди вони мали намір зазирнути, ждали вгорі, а не в підземеллях, затінок під арками з винограду й гліциній, обтяжених фіолетовими гронами квітів,— не вірилося, що тут поряд, лиш ступнути кілька разів,— і вже людські падоли, недоля, безнадія і вмирання» [4, с.411].

Чинара - дерево з сімейства платанових або східний платан [9]. Це символ величі, дерево щастя, що приносить удачу і благополуччя: «Горе було в цих мурах і будівлях, у цих безконечних садах, у високих кипарисах, що мовчазливо вигойдувалися під вітром, мов темні мертвяки в неухильному загрозливому падінні; горе прозирало крізь плетиво химерних рослин, безглузких у своїх буйнощах, у своїй жадібності й склужбченості; горе розбризане було краплями й згустками крові на трояндах, що червоніли, мов серця усіх невинно убитих, замучених, понижених; горе світилося з безсоромно голих стовбурів платанів» [4, с.254].

Олива – дерево життя в ісламській традиції, одне з двох заборонених дерев у раю [7, с.123]: «Розбагнена дорога, старі оливи простягають до холодного неба покорчене чорне гілля, мов безсилі рабині» [4, с.211].

Фінікова пальма – символ ісламу. Фініки дуже цінуються в ісламі: сам пророк Мухаммед любив ці фрукти. Це своєрідний символ блага та багатства нашого світу і милість Аллаха до людей [7, с.235]: «Це гніздо голубів, яких каміння стріл змушує злякано злітати, або райська фінікова пальма, яка підставляє себе його величності, намісникові нашого часу» [322: 46].

Гранат – символ плодovitості [9]: «І похмуро махнув рукою над рівниною, на якій лежала прекрасна Гянджа з її мечетями, медресе, ринками, славетними рядами ремісників, буйними чинарами, подібних до яких, мабуть, не було ніде у світі, з горіховими й гранатовими садами, тихими вуличками і дзюркотом прозорої води» [4, с.495].

Горіхове дерево – символ прихованої мудрості, а також родючості і довголіття [9]: «Безмежні виноградники довкола Гянджі й поля, що родили сам-сімсот, були витоптані султанським військом в один день, вікові горіхові дерева порубано для вогнищ, на яких готувався плов для яничарів, річку Гянджа-чай перегороджено, щоб лишити оточений город без води» [4, с.494].

Виноград – символ життя, родючості і достатку [9]: «В долині між гір рясні сади й виноградники, гранатові й горіхові гаї, а міста завжди славилися ремісниками такими вмілими, що з ними не могли зрівнятися навіть мудрі вірмени» [4, с.492].

Персики – символ юності [9]: «Переправився через Мармару до Муданьї, там піднявся в гори, проїхав над урвищами Улудагу, побіля виноградників і оливкових гаїв і задихнувся од видовища велетенської безмежної долини, в яку скочувалися з Улудагу прозорі потоки прохолодного повітря, обвіваючи високі зелені чинари, віковічні горіхові дерева і славетні персикові сади» [4, с.565].

Особливе місце в турецькій культурі посідає троянда. Троянда - символ поклоніння, полум'яного кохання і відданості [7, с.150]: «Брати, клекітливе перегукуєшся, вправно розмотали бурку, витрусили на землю одягнуену у вузький шовковий бешмет окату тоненьку черкешенку, таку ніжну, як пелюсток троянди, що зацвітає повесні, коли ще не в'ялить і не обпалює спека» [322: 66].

Жасмин – символ чистоти, вірності і любові [9]: «Нехай Вам, дню мого щастя, сповняться всі бажання й радощі душі, нехай сади Вашого благополуччя будуть переповнені прекрасними жасминовими квітами моєї любові, чарівної, як Ваше лице пресвітле, о мій володарю, мій султане, мій падишаху!» [4, с.267].

Сандалове дерево асоціюється з духовністю, захистом, зціленням [9]: «Принесено й голову короля Лайоша, яку Сулейман звелів наповнити мускусом і ватою, оздобити чорним сандаловим деревом і золотом і відправити, як найбільший трофей, до Стамбула в султанську скарбницю...» [4, с.270].

Самшит – символ багатства і успішності [9]: «Вона схожа на товстий сук самшитового дерева, що виставило себе на стрільбище» [4, с.46].

Плющ вважається символом прихильності [9]: «...десь за ровами широка дорога, викладена білими плитами, мабуть, ще за грецьких імператорів, на схилах ровів - латки городів, тоді знов дикі зарості, плющ, юдине дерево з квітами неприродної барви, вигоріла на сонці трава, віслюки з червоними в'юками на спинах, круглоголові чоджуки» [4, с.38].

Гліцинія - символ зцілення і захисту [9]: «Він читав їй газелі Ахмеда Паші, їси Неджаті, славетну «Мюрребу» їси Месіхі, і вона вмиє схоплювала не тільки суть, але й високі тонкощі поезії, пам'ять у неї була чіпка, як гліцинія, Хуррем могла повторювати цілі газелі слідом за Сулейманом, а то несподівано через кілька днів, коли він уже й забув, що читав їй» [4, с.136].

Лавр – символ постійності, вічності і безсмертя... Конюшина – символ удачі [9]: «Сонце вже висіло над самим краєм очеретів, тиша огортала вмираючого, наче на тім світі, і з тієї тиші зненацька зродилися для

Гасана запах і барви Туреччини, її стоголосся, гамір базарів, зойки муедзинів, стрункі чорнокосі дівчата, червона черепаха покрівель, сади такі зелені, що незмога передати словами, сонячна чіткість краєвидів, пахощі лавра і водянистий дух конюшини, табуни коней і зоря над ними, золоторогий місяць у високому небі і білий пил на дорогах, білий пил, наче висіялися на землю всі небесні зорі» [4, с.563].

Мускатний горіх – це символ процвітання і приємних подорожей, імбир захищає від хвороб і злих духів, кориця символізує зцілення, очищення, захист, перець символізує довголіття, а гвоздика – любов, заручини, шлюб [7, с.5]: «Мускус від шкір козячих, баранячих, волячих, солодкавий дух килимів, п'янливі пахощі цинамону, ладану, перцю, гвоздики, імбиру, смоли, мускату, сандалового дерева, сірки, амбри» [4, с.18].

Отже, згідно з кількісним розподілом рослинної лексики, можна визначити важливість таких концептів:

поклоніння, вірність – 14,81%, достаток, багатство, плодовитість, процвітання, життя, вічні істини, мудрість, духовність – 13,58%, щастя – 12,34%, велич – 7,4%, захист, краса – 6,17%, відродження – 3,7%, юність, любов, прихильність – 2,46%, зцілення, довголіття, удача – 1,23%.

Висновки. Аналіз фітонімів та виявлення їх символічного значення дозволило співвіднести символ квітки з поняттям важливим для концептосфери мовної картини світу досліджуваних лінгвокультур. Кількісний розподіл рослинної лексики продемонстрував домінування таких концептів у китайській мовній картині світу: витривалість, стійкість, довголіття, творчість, гармонія; важливість наступних концептів у турецькій мовній картині світу можна передати в такій послідовності: поклоніння, вірність, достаток, багатство, плодовитість, процвітання, життя, вічні істини, мудрість, духовність, щастя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллегоричность китайской живописи. URL: <http://chainka.com/simvolizm.html>
2. Вильямс К. А. Энциклопедия китайских символов (Восточный символизм). М.: В.П. Царев, 2000. 436 с.
3. Герц Г. Три картины мира // Новые вехи в философии. СПб., 1914. №11. С. 50-53.
4. Загребельный П. А. Роксолана: роман. К.: Дніпро, 1983. 583 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1978. 324 с.
6. Подолян І. Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2000. 20 с.
7. Прохорова В. Коран: перевод смыслов и комментарии. Иман Валерии Прохоровой. М.: Рипол Классик, 2011. 800с.
8. Цветы Китая. URL: <http://baimao.ru/index.php?view=news&nid=21>.
9. Цветы в Турции: вековые традиции. URL: <http://www.helloturkey.ru/kultura-i-religija/kultura-turcii/cvety-v-turcii-vekovye-tradicii>
10. Buck, Pearl S. Imperial woman: The story of the Last Empress of China. New York: Moyer bell, 2009. 378 p.

REFERENCES

1. Allegorichnost kitayskoy zhivopisi [The allegorical nature of Chinese painting]. URL: <http://chainka.com/simvolizm.html>
2. Vilyams K. A. Entsiklopediya kitayskih simbolov (Vostochnyy simbolizm) [Encyclopedia of Chinese Symbols (Oriental Symbolism)]. Moscow: V.P. Tsarev, 2000. 436 s.
3. Gerts G. Tri kartiny mira [Three pictures of the world] // Novyye vechi v filosofii. Saint Petersburg: 1914. № 11. S. 50-53.
4. Zagrebelny P. A. Roksolana: roman [Roksolana: novel]. Kyiv: Dnipro, 1983. 583 s.
5. Podolskaya N. V. Slovar russkoy onomasticheskoy terminologii [Dictionary of Russian Onomastic Terminology]. M.: Nauka, 1978. 324 s.
6. Podolyan I. E. Natsionalna spetsifika semantiki ftonimiv v ukrayinskiy, angliyskiy ta nimetskiy movah [National specificity of the semantics of phytonyms in Ukrainian, English and German]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.17. Kyiv, 2000. 20 s.
7. Prohorova V. Koran: perevod smyslov i kommentarii. Iman Valerii Prohorovoy [Koran: translation of meanings and comments. Iman Valeria Prokhorova]. Moscow: Ripol Klassik, 2011. 800s.
8. Tsvetyi Kitaya [Flowers of China]. URL: <http://baimao.ru/index.php?view=news&nid=21>.
9. Tsvetyi v Turtsii: vekovyye traditsii [Flowers in Turkey: centuries-old traditions]. URL: <http://www.helloturkey.ru/kultura-i-religija/kultura-turcii/cvety-v-turcii-vekovye-tradicii>
10. Buck, Pearl S. Imperial woman: The story of the Last Empress of China. New York: Moyer bell, 2009. 378 p.

Symbolism of phytonyms in Chinese and Turkish pictures of the world

A. S. Shapoval

Abstract. The article is devoted to the study of phytonyms that are specific to Chinese and Turkish pictures of the world. The analysis revealed that each phytonym has its own symbolic semantics. Drawing on studies of phytonymic symbolism, linguocultural concepts inherent in Chinese and Turkish worldviews have been identified.

Keywords: linguistic picture of the world, phytonyms, concept, symbol.